

Szabó Dezső „üzenete”

Gróh Gáspár: Szabó Dezső – Kivezetés a szépirodalomból

MMA Kiadó, 2020

Gróh Gáspár, aki évek óta első számú szakértője, értelmezője Szabó Dezső életművének, ezúttal (a szépíróit némileg háttérben szorítva) nemzetpedagógiai örökségének szentel könyvet. (Ami mellett pontos pályaképet, sőt szépírói fejlődésrajzot is ad.) Nem „aktualizál”, ám minden kommentárja arra ösztönöz, hogy keressük (s persze meg is találjuk) folyton változó világunkban a mának (s a jövőnek) szóló érdekességét, mi több: nélkülözhetetlenségét. Az alcím (*Kivezetés a szépirodalomból*) látszólag polémikus utalás Esterházy Péter *Bevezetés a szépirodalomba* cikluscímére, mely azonban a *Termelési regény* szövegrész mellett a családra, a futballra stb. vonatkozó utalásrendszerrel is éppen nem „apolitikus”, bár anekdotikus elbeszélésmóddal idéz meg múltat és jelent. Gróh Gáspár *Bevezetőjének* megfogalmazása szerint (hiába telt el halála óta sok évtized) máig sem dőlt el Szabó Dezsőről, hogy „író volt-e egyáltalán, vagy csupán az irodalomban is kalandozó politikai gondolkodó” (7). Az minden esetre tény, hogy ő írta a 20. század legnagyobb hatású regényét, *Az elsodort falut*.

Kétségtelen, hogy az a Szabó Dezső, aki „nemzetpedagógiai”, sőt „népvezéri” ambíciói révén vált ismertté, nemcsak az Eötvös Kollégiumban tett szert sokoldalú műveltségre, hanem a modern gondolkodástörténetben, sőt majd a nyelvtudományban is (egy darabig finnugor nyelvészként keltezt feltűnést) ígéretes tehetségnek számított. Eközben az irodalom nemzeti küldetésére vonatkozó Beöthy-doktrínától sem távolodott el. (Gróh Gáspár azonban azt is kiemeli, hogy a nagyepikába épített „vezércikkek”, gondolatfutamok egyáltalán

nem kizárólag az őt vezérelő politikai ambíciókkal függhetnek össze, hanem a *Háború és béke* vagy *A Thibault család* terjedelmes esszébetéteivel is.) A magyar irodalom Berzsenyi, Vörösmarty, Arany stb. óta meghatározó nemzetcentrikus értékrendje aztán olyan intenzitással kerül eszmerendszerének tengelyébe, hogy halála után is eleven erőként él tovább „az anti-kommunista ellenállásban és 1956 forradalmában is” (25). Kapitalizmusellenesség és az internacionalizmust veszedelmes ostobaságnak minősítő nézetei nem pusztán a népi mozgalomban, hanem a legszélesebb körökben is hatottak. Ha mindehhez hozzászámítjuk mindazt, amit Gróh Gáspár a Jókai hatásáról dokumentál, akkor nyilvánvaló lesz, hogy a profétikus nemzeti attitűd az I. világháború, illetve *Az elsodort falu* megírásának idejére szépírói csúcstra is futtatja, ami azonban nem változtat azon, hogy örökségéből nem írói munkássága, hanem „a közgondolkodás formálása, politikai esszéi jelentenek igaz értéket” (63).

Roppant súlyú, a magyar közgondolkodásban kulcsszerephez jutó műfaj történeti fordulat az, amiről Gróh Gáspár méltán fogalmaz oly módon, hogy tulajdonképpen Szabó Dezső fogadtatta el a politikai esszét írói műfajként (66). Szó esik ugyan arról, hogy e tekintetben Kemény Zsigmond példáját követi, aki a *Forradalom után és Még egy szó a forradalom után* című röpirataival teremtette meg ezen európai műfaj magyar megfelelőjét, ezek igazi hatását azonban akadályozta Kossuth- és forradalomellenes tendenciájuk megosztó volta. Persze Szabó Dezső politikai, sőt irodalmi véleményformálása is megosztó,

amikor például Gárdonyi életművéről azért vélekedik elutasítóan, mert hazafias buzgalmában kiirthatatlan német lelkeségére ismer. Ezzel szemben az irodalom igazi magyarsága – írja Szabó Dezső az *Életeimben* – az, ami „Ady és legjobb kortársainak írásaiban kifejeződött: el nem tanulható, utána nem csinálható”, mert egy közösség, a faj kifejeződése. (Tudnivaló, hogy Szabó Dezső a „faj” szót „nemzet” jelentésben használta.)

A könyv pontosan, mozzanatról mozzanatra rögzíti, ahogy Szabó Dezső a népi írók alapító eszmeteremtőjévé válik, bár a mozgalomhoz nem csatlakozik. Az arisztokráciát és a polgárságot idegennek tartotta, a dzsentrit, a középnemességet provincializmusba süllyedt rétegnek, így marad számára a parasztság mint „egyetlen menedék”, megtartó erő. Ehhez kapcsolódik nála az irodalom szociális szemlélete. (Tanulmányt is írt *Az irodalom mint társadalmi funkció* címmel.) Ady-tanulmányáról kiderül, hogy máig érvényes kategóriákkal operál. Pl. a „romatikus Ady”, aki egyéni és közösségi „végzetével” vívódik. A pusztulás megtestesítője, akiben keleti fájának átka nyer kifejezést, magyarságélmény és individualizmus ötvözésével. De hangsúlyt kap az Ady-képben erdélyi (partiumi) magyarsága. Olyan partiumi, szilágysági etnikai csoportból származik, mely a honfoglalásig vezet vissza felmenőit. Tehát – részben legalábbis – Szabó Dezsőtől ered a roppant újszerű és felülmúlhatatlanul ősi magyar Ady koncepciója, amiből „történelmi jogra épülő szuverenitás tudata” magyarázható. Tehát ő az az „örök magyar”, aki „halálos dáridókat tart, ha építeni kellene, duzzog, ha versenyezni kellene, gögös úr, ha meg kellene alkudni, s álmodik, mikor kenyeret kellene keresni” (144).

A monográfia hitelesen, megalapozottan értelmezi Szabó Dezsőnek Horváth János és Pintér Jenő ellen intézett támadásait, elkülönítve ezekben a találó észrevételeket az elfogult, igaztalan állításoktól. A leginkább érdekfeszítő fejezetek egyike

a Szabó Dezső–Babits-viszony taglalása, mint az Ady megüresedett helyével kapcsolatba hozható rivalizálás. E polémia annál is inkább messze vezető, mert Szabó Dezső érvelése hosszan tovább él a népi írók értékrendjében, de ennél szélesebb körben is. S amitől a tudományos bizonyításhoz és érveléshez ragaszkodó Gróh Gáspár óvakodik, azt megteheti a recensens, hogy ti. a 2010–20-as évek perspektíváját alapul véve célozzon Szabó Dezső minden új helyzetben más-más módon elevenné váló aktualitására. Jöhet (már el is jött!) olyan kor, melyben sosem látott migrációs hullámok fenyegetik a nemzetek kulturális identitását. Vagy amikor a nacionalizmus 20. századi „túlkapásait” elkerülendő a nemzeti önazonosság évszázadokon át páratlan kulturális és etikai gazdagodáshoz vezető tendenciái háttérbe szorulhatnak. Művészi és közösségképző erőforrások maradhatnak kihasználatlanul, holott a nemzeti sokszínűség és értékteremtés többlete összemeberiségivé szélesedő vívmányok terjedését inspirálhatná. A nemzetcentrikus értékteremtés ügyében érvényes tétel idézhető Szabó Dezsőtől ma és holnap is: „ha pl. Tolsztojból, Dosztojevskijből, Shakespeare-ből, Rabelais-ből, Musset-ből, Dantéből, Pázmányból, Berzsenyiből már gyerekkorukban kiölhették volna mindazokat a lelki elemeket, melyeket az orosz, az angol, az olasz, a magyar lélek fogalma alá csoportosíthatunk: műveiknek csak Tolsztoj- és csak Dosztojevskij-, csak Shakespeare- és csak Rabelais-, csak Musset- és csak Dante-, csak Pázmány- és csak Berzsenyiarca is végtelenül szegényebb, értéktelenebb lett volna.” A nemzetnek mint értékforrásnak a megőrzése tehát összemberi gyarapodást szolgál. S ha ezt meggyőzően állította Szabó Dezső a különböző internacionalizmusok ellenében, akkor (megkockáztathatjuk!) a népi-nemzeti értékforrások megóvása ma és holnap éppoly aktuális, mint az ő korában.

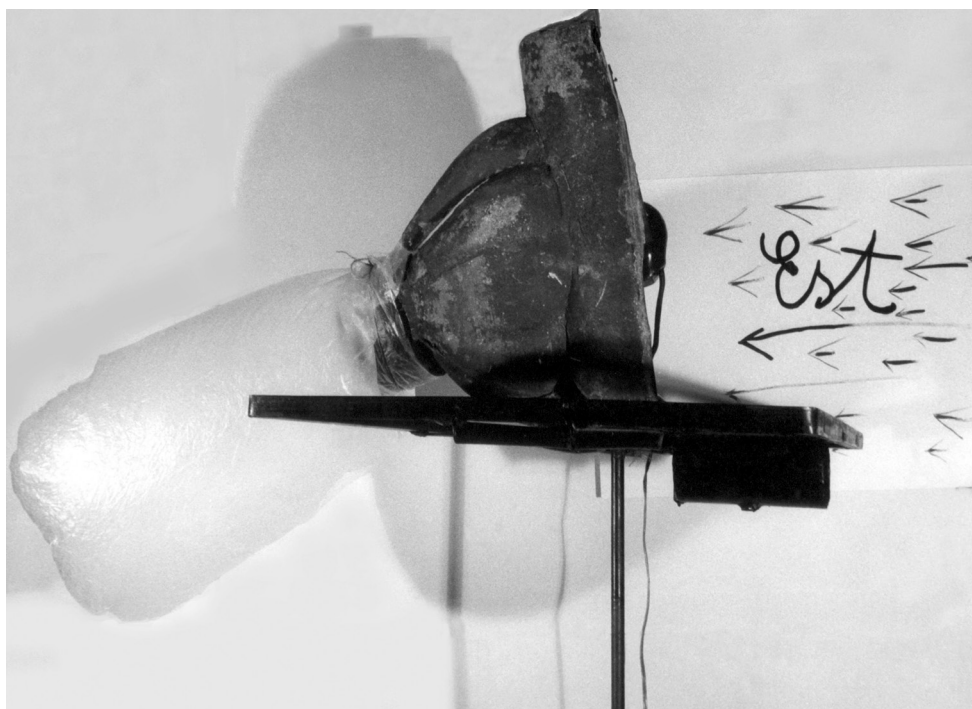
Gróh Gáspár monográfiája tehát látszólag a 20. század első felének kontextusában

magyaráz, illusztrál mindent (méltán őrizkedve mindenféle publicisztikus jelentéstágítástól), ámde minden igazán érvényes létfilozófia újra és újra aktuális lehet. Kétségtelen, hogy egy katasztrofális személyiség s páratlan egyéni és közösségi megpróbáltatásokat hordozó időszak készítette Szabó Dezsőt radikális állásfoglalásra, leginkább érvényes tézisei azonban minden új korszakban, minden új helyzetben iránymutatók lehetnek, ahogy ezt legnívósabb és leghumánusabb „to-

vábbfejlesztői”, pl. Németh László gondolatrendszere bizonyította is. Gróh Gáspár mindent korhú és objektív perspektíva jegyében értelmez, sosem aktualizál. De könyve a 21. század első évtizedeinek olvasóját minden bizonnyal képessé teszi arra, hogy ne pusztán irodalom- és eszmetörténet gyanánt olvassa újra és újra Szabó Dezsőt, hanem a ma és a holnap fenyegető (vagy reményt keltő) folyamataival szembenézve meríthessen belőle.

Imre László

Ujvárossy László: Keleti áramlat, 1994

IMRE LÁSZLÓ (1944) Széchenyi-díjas magyar irodalomtörténész, kritikus, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja.